

Пришляк О.Б.

*молодший науковий співробітник,
Національний заповідник «Замки Тернопілля»*

ЗАМОК У С. КРИВЧЕ – ОДНА З НАЙКРАЩИХ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Кривченський замок у XVII столітті був одним з найкращих обороноздатних замків на Західному Поділлі – мав розвинуту систему сухих оборонних ровів з трьох сторін – західної, південної і східної. З північної сторони крутий схил природного узгір'я на якому розташований замок, утруднював підступи до нього [6, с. 128].

У 1639 році магнати Миколай-Станіслав та Войцех Контські на високому лівому березі Циганки між двома її притоками розпочали зведення регулярного замку. Отож, згідно з першою писемною згадкою, село як мінімум на 100 років старше, ніж початок будівництва замку [2, с. 71].

Будівництво оборонного замку на верху гори, було важливим етапом розвитку цього села та поступового заселення прилеглих територій житловими поселеннями.

За планувальною конфігурацією замок у селі Кривче належить до регулярних, прямокутних замків з наріжними баштами та арсеналом. Замок мав майже квадратну форму з баштами по кутах, а зі східного боку була влаштована в'їзна брама.

В стінах башт знаходилися бійниці, на двох нижніх ярусах з лучковими перемичками, на третьому – ключоподібні бійниці. Закладені отвори бійниць у підвальному ярусі башт дають підстави стверджувати, що первісно рівень поверхні ґрунту був нижчий і башти були чотириярусними. Залишки мурів свідчать про існування прибудованого до західної стіни, з боку замкового подвір'я, палацу.

Вежі та оборонні мури замку муровані з бутового каменю-вапняку, що поширений в даному регіоні, і потиньковані вапняно-пісковим тиньком.

Навіть ті рештки замкових укріплень, що дійшли до нашого часу, дають достатнє уявлення про масштабність будівництва, яке тривало не один рік. Вдало вибране місце робило його неприступним. Він належав до важливих подільських замків. Доля новозбудованого замку була типовою для подільських фортець. Замок у селі Кривче теж став

розмінною монетою у міжнародних військово-політичних баталіях. Зважаючи на непересічне стратегічне й оборонне значення замку, він завжди був під пильною увагою можновладців [5, с. 71].

Замок багато разів займали татари і турки. Недавно збудована фортеця сповна відчула на своїх мурах усі особливості військових маніпуляцій. Адже під час Визвольної Війни українського народу, в липні 1648 року, козацькі загони Богдана Хмельницького зайняли замок, вигнавши з нього польський гарнізон. Правда, поляки через деякий час все-таки зуміли повернути замок під свою юрисдикцію.

Але недовго польська шляхта володарювала в Кривченському замку. Вже в 1672 році після підписання Бучацької угоди між Польщею та Туреччиною замок у Кривчі разом із більшою частиною Поділля перейшов у володіння турецького султана. Повернути ці втрачені землі до польської корони вдалося лише через 7 років. В 1675 році Ян III Собеський наказав взяти в облогу цю твердиню. Під час облоги оборонні споруди зазнали значних пошкоджень. В тому ж році в зруйнованій фортеці засів польський зрадник Кричинський з загоном липків (татар). Замок був пошкоджений, але попри постійні руйнування, якими на його могутніх стінах закарбовувалися усі перемоги та поразки, через його важливе військово-стратегічне значення, цю твердиню швидко відбудовували. Пізніше, в 1687 році, вже татарські загони взяли в облогу поляків, що знайшли захист за мурами замку. Взагалі, його досить часто брали чи то штурмом, чи то облогою [3, с. 250].

У середині XVIII століття повновладним господарем замку залишався польський поміщик Ян Беатрик Голєєвський (1789–1862), який у ньому і проживав. Очевидно, що в цей період замкові оборонні мури були понижені, сухі оборонні рови – засипані.

Після поділу Польщі, у 1772 році Кривче разом з іншими територіями Борщівщини потрапляє під владу Австрійської імперії. І хоч Австрія була на той час відсталою країною Європи, Борщівщина, як і всі західноукраїнські землі, в економічному відношенні відставала від розвитку корінних австрійських земель. Спочатку Кривче входило до Заліщицького, пізніше – до Чортківського округів.

Після скасування панщини в Австро-Угорщині в 1848 році панські маєтності надаються в оренду та у відкуп євреям. В середині XIX століття Ян Беатрик Голєєвський продав замок єврею-перекупнику Лазару Зейдману (Сейдману). Будучи байдужим до всіляких історичних сентиментів, свято дотримуючись лише вигоди, підприємливий ділок за

короткий час розібрав на каміння дві замкові башти й північні, східні та західні мури оборонної фортеці. З «історичного» каміння Зейдман побудував винокурню, решту продав селянам. Ще й зараз у селі збереглися споруди побудовані з того каменю. Дійсно, що було Зейдману до чужої йому історії, для нього важили лише власні надприбутки. Тільки завдячуючи втручанням спілки охорони та консервації пам'яток архітектури руйнація замку була зупинена [7, с. 8].

В 1870-их роках власником замку був Соломон Боцман, борщівський єврей, власник гуральні і винокурні у селі Кривче. За його володіння замком камінь з північної, західної, і східної стін, а також з двох веж розібрали для будівництва винокурні і будинків.

У 1892 році польський історик Александер Чоловський ще бачив фундамент розібраних стін і веж [8, с. 79].

На початку ХХ століття замком володів єврей Лазар Мельцер, який був кривченським головою. З первісних замкових споруд, перед Першою Світовою війною, збереглися південно-західна і південно-східна оборонні вежі та фрагмент оборонного муру, а також частина в'їздової вежі. Лазар Мельцер віддав в дарунок землі, на яких розташований вхід до печери й залишки замку, Подільському туристично-краєзнавчому товариству, завдяки чому у 1924 році цим товариством була зроблена друга спроба реставрації замку. На той час відновили і накрили одну вежу.

З відновленням радянської влади, у 1946 р. для будівництва дороги в Кривчі почали розбирати як в'їзну браму, так і залишки мурів. В 1950-ті роки під час будівництва сільського клубу в безпосередній близькості від замку були розібрані залишки в'їздової вежі. Навіть з фундаментів зруйнованих стін і веж місцеві жителі повибирали весь камінь.

Третя спроба реставрації замку була зроблена в 1990 році. Тоді місцевий колгосп доклав багато зусиль і коштів, щоб врятувати історичну пам'ять про оборонну твердиню, ініціювавши її реставрацію [8, с. 25].

Та ще перед початком ремонтних робіт в 1990 році експедиція з Києво-Печерського заповідника під керівництвом Олександра Сиромятнікова провела архітектурно-археологічні обстеження замку в селі Кривче.

Замок в селі Кривче з 2008 року увійшов до складу Національного заповідника «Замки Тернопілля». У 2011 році під керівництвом заповідника були проведені археологічні дослідження. У результаті їх проведення мурованих оборонних споруд (мурів) по межах досліджуваної

території мису, які б належали до замку XVII століття, виявлено не було, що свідчить про їх відсутність в цей період.

У нинішній час замок збережений фрагментарно. Про колишній замок нагадують лише дві шестигранні башти-бастей на всю первісну висоту до рівня карнизів – південно-східна та південно-західна, та оборонний мур між ними частково збережений до рівня 2-го ярусу веж на висоту 4 метрів [1, с. 29]. І тому досить цінним є проект часткової реставрації та консервації залишків Кривченського замку, який розробив інститут «Укрзахідпроектреставрація» [4, с. 65].

Список використаних джерел:

1. Андрушко І. Сучасний стан збереженості замків на Поділлі та проблеми їх реставрації. Кам'янець-Подільський : Фортифікація України, 1993. С. 29–30.
2. Андрушко І. О. Ескізний проект консервації та часткової реставрації замку в с. Кривче Борщівського району Тернопільської області. Львів : Укрзахідпроектреставрація, 1990 р. Т. 71–1, 71–4.
3. Данилейко В. М. Село Кривче та замок Контських, згідно нових архівних та іконографічних даних. *Наукові записки Видання Національного заповідника «Замки Тернопілля»*. Збараж, 2018. № 8. С. 244–251.
4. Лонкевич Д. Замок в с. Кривче Борщівського району. *Періодичне видання інституту Укрзахідпроектреставрація «Вісник»*. № 11 Львів, 2000. С. 64–66.
5. Сіцінський Є. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст. Українська Академія Наук. Київ, 1928, 99 с.
6. Соневицька О., Степанович Б., Дrajнньовський Р. Чортківська округа. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Т. XXVI, 1974, С. 923.
7. Сохацький М. Оборонні замки Борщівщини. *Літопис Борщівщини* Видання Борщівського краєзнавчого музею, ред. Скочеляс І, Сохацький № 6 м. Борщів : КТ «Джерело», 1994. С. 7–8.
8. Czołowski A. «Dawnezamkii twierdzena Rusihalickiej»: Lwów, 1892. С. 82.